

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.8.2.23>

POZYCJA PŁCI V.V. KLAUZULA DOTYCZĄCA PRAW CZŁOWIEKA: ZALETY I WADY IMPLEMENTACJI DO TEKSTU UMÓW HANDLU ZAGRANICZNEGO

Kateryna Rashevska

aspirantka Katedry Prawa Międzynarodowego

Dydaktyczno-Naukowego Instytutu Stosunków Międzynarodowych Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Tarasa Szewczenki (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0001-9090-1934

c.rashevska@gmail.com

Adnotacja. W przepisach artykułu autor dokonuje porównania pozycji płci i klauzuli dotyczącej praw człowieka w tekstach umów handlu zagranicznego (UHZ). Dominującymi metodami badań są porównawczo-prawne (identyfikacja zalet i wad wspomnianych przepisów w kontekście wpływu na system praw człowieka) i hermeneutyczne (interpretacja umów międzynarodowych, głównie w celu zidentyfikowania optymalnego sformułowania normy praw człowieka w UHZ).

Artykuł wskazuje pozytywne i negatywne konsekwencje włączenia przepisów dotyczących płci i klauzuli praw człowieka do UHZ, uzasadnia znaczenie analizy wpływu UHZ na rozwój systemu praw człowieka i potrzebę przewidywania mechanizmów nadzoru nad przestrzeganiem odpowiednich przepisów. Powstał wniosek o prymat międzynarodowych zobowiązań w zakresie praw człowieka. Ponadto ujawniono, że klauzula praw człowieka, pod warunkiem jej utrwalenia wraz ze środkami zabezpieczenia prawnego i analizą wpływu UHZ na aspekty praw człowieka, jest bardziej skuteczna niż pozycja płciowa. Pozytywne doświadczenia w formułowaniu statusu płci, a także konkretne mechanizmy przestrzegania klauzuli praw człowieka w UHZ są obiecującymi kierunkami dalszych badań.

Słowa kluczowe: handel międzynarodowy, równość płci, prawa człowieka, praktyki umowne, prymat, R2A, WTO.

GENDER PROVISION V. HUMAN RIGHTS CLAUSE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF IMPLEMENTATION TO THE TEXT OF FOREIGN TRADE AGREEMENTS

Kateryna Rashevska

Postgraduate Student at the Department of International Law

Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-9090-1934

c.rashevska@gmail.com

Abstract. In the provisions of the article, the author compares gender and human rights clauses in the texts of foreign trade agreements (FTAs). The predominant research methods are comparative (identifying the advantages and disadvantages of the above provisions in the context of the impact on the human rights system) and hermeneutic (interpretation of international agreements, mainly to identify the optimal wording of human rights provisions in the FTA).

The article outlines the positive and negative consequences of the inclusion of gender provisions and human rights clauses in the FTA, justifies the importance of the human rights impact assessment of the FTA and the need to provide supervisory mechanisms. The primacy of international human rights obligations was concluded. In addition, it was found that the human rights clause, unless it is enshrined together with legal remedies and human rights impact assessment of the FTA, is more effective than gender provision. Positive experience in wording gender provision, as well as specific mechanisms for compliance with the human rights clause in the FTAs are promising areas for further researches.

Key words: international trade, gender equality, human rights, treaty practice, primacy, R2A, WTO.

ГЕНДЕРНЕ ПОЛОЖЕННЯ V. КЛАЗУЛА ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДО ТЕКСТУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ УГОД

Катерина Рашевська

аспірантка кафедри міжнародного права

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-9090-1934

c.rashevska@gmail.com

Анотація. У положеннях статті авторка здійснює зіставлення гендерного положення та клаузули про права людини в текстах зовнішньоторговельних угод (ЗТУ). Превалюючими методами дослідження є порівняльно-правовий (виявлення переваг та недоліків згаданих положень у контексті впливу на систему прав людини) та герменевтичний (тлумачення міжнародних договорів, переважно задля виявлення оптимального формулювання правозахисної норми в ЗТУ).

У статті окреслено позитивні та негативні наслідки включення гендерних положень та клаузули про права людини до ЗТУ, обґрунтовано важливість проведення аналізу впливу ЗТУ на розвиток системи прав людини та необхідність передбачення наглядових механізмів за дотриманням відповідних положень. Було зроблено висновки про пріоритет міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Окрім того, виявлено, що клаузула про права людини за умови її закріплення разом із засобами правового забезпечення та аналізом впливу ЗТУ на правозахисні аспекти є більш ефективною, ніж гендерне положення. Позитивний досвід формулювання гендерного положення, а також конкретні механізми дотримання клаузули про права людини в ЗТУ є перспективними напрямками подальших досліджень.

Ключові слова: міжнародна торгівля, гендерна рівність, права людини, договірна практика, пріоритет, R2A, COT.

Вступ. Включення до тексту зовнішньоторговельних угод (далі – ЗТУ) окремих положень, спрямованих на захист прав людини, є сучасним трендом практики укладення міжнародних договорів у сфері торгівлі. Водночас до кінця незрозумілими залишаються юридична сила, механізм імплементації та ефективність дії відповідних положень. Кількість ЗТУ, які містять правозахисні клаузули, демонструє стійке зростання, як і варіанти їх формулювання: від декларацій відданості стандартам у сфері міжнародного права прав людини до гендерних положень і комплексної клаузули про права людини, яка покликана охопити якомога ширший спектр прав і свобод індивідів. Втім питання щодо того, положення якого змісту й обсягу є найбільш ефективним для розвитку систем прав людини держав-контрагентів і за яких умов, потребує детального вивчення та аналізу.

Окремі спроби дослідити зазначене питання були здійснені іноземними науковцями. Зокрема, Дж. Зерк зосередила увагу на клаузулі про права людини та практиці її включення до зовнішньоторговельних угод ЄС. Своєю чергою Х.-А. Монтенейро провів аналіз сучасного стану й перспектив заохочення та захисту прав жінок через гендерне положення у ЗТУ. Вагома роль у проведенні досліджень на зазначену тематику належить спеціальним доповідачам Ради з прав людини ООН – О. де Скуттеру та А. де Заясу, які розглянули проблему фрагментації міжнародного права, співвідношення положень договорів у сфері міжнародного торговельного та міжнародного права прав людини. Що стосується української науки, продовжує існувати теоретична прогалина щодо дослідження потенціалу використання інструментів торговельної дипломатії у правозахисній сфері, на усунення якої спрямована ця стаття.

Мета статті полягає в проведенні порівняльного аналізу гендерного положення й клаузули про права людини в зовнішньоторговельних угодах, а також визначенні оптимального варіанту формулювання правозахисної клаузули й механізму її імплементації.

Основна частина. Станом на кінець 2020 року серед чинних 577 ЗТУ 83 містять щонайменше одне положення, присвячене гендерним питанням або правам жінок (Monteiro, 2021: 2). І хоча тривалий час побувала думка щодо гендерної нейтральності міжнародних торговельних відносин, перші дослідження, які спростували цю тезу, з'явилися ще на початку 2000-х. Ухвалення Буенос-Айреської декларації з питань торгівлі та розширення прав і можливостей жінок в економічній сфері у 2017 році (Joint Declaration, 2017), до якої долучилися 127 держав (International Trade Centre, 2020: 4), членів та спостерігачів COT, та Глобальної угоди про торгівлю та гендер між Канадою, Чилі й Новою Зеландією (Joint Communiqué, 2020) продемонстрували розуміння членів міжнародної спільноти щодо неможливості ведення сталої торгівлі без забезпечення рівної участі в ній чоловіків та жінок. Значною мірою таке усвідомлення з'явилося завдяки низці теоретичних та емпіричних досліджень, проведених Світовим банком (World Bank Group, World Trade Organization, 2020), Міжнародним торговельним центром (International Trade Centre, 2017), ОЕСП (OECD, Trade and gender) та ЄС (Rueda-Cantuche, Kultina-Dimitrova, Sousa, 2019).

Зокрема, вдалося вести наявність позитивного впливу від міжнародної торгівлі на створення нових робочих місць для жінок, збільшення ваги їхнього голосу в суспільстві, зменшення розриву в заробітній платі порівняно з чоловіками, розширення доступу до сучасних технологій та зростання експортних можливостей. Більше того, рух у напрямі досягнення гендерного балансу також може свідчити про позитивний поступ у сфері самої міжнародної торгівлі, зокрема, покращення доступу до ринку, ліквідацію тарифних бар'єрів та лібералізацію нетарифних обмежень, розширення глобальних торговельних ланцюгів. Розширення участі жінок у міжнародній торгівлі неминуче вимагає проведення реформ на національному рівні, які сприяють не лише викоріненню дискримінації, але й економічному зростанню. Відповідно до підрахунків Світового банку втрати від самого лише розриву в доходах між чоловіками та жінками на міжнародному рівні сягають 160 трлн доларів (Wodon, 2018).

Прагнення членів міжнародної спільноти забезпечити, щоб їхня торговельна політика не мала негативного впливу на гендерні питання заслуговує підтримки і подальшої імплементації, зокрема в межах розробки нових угод під егідою COT, ЮНСІТРАЛ, ЮНКТАД та/або Світового банку. Однак нині такої ініціативи замало, аби досягти і цілей сталої торгівлі, і сталого розвитку.

Найпростіше сталу торгівлю можна визначити як обмін товарами та послугами, що створює не лише економічну цінність, але й зумовлює соціальні та екологічні вигоди, зокрема, зменшення бідності та нерівності,

збереження довкілля й природних ресурсів. Очевидно, що гендерне положення в торговельних угодах, навіть обсягом у цілий міжнародний договір, може покрити виконання лише обмеженого кола завдань із великого переліку цілей сталого розвитку. Альтернативою може стати включення до тексту таких домовленостей клаузули про права людини.

Клаузула про права людини – це положення, покликане забезпечити повагу до прав людини в кожній із держав-контрагентів, сформульоване через надання гарантій трудових прав, окреслення кола стандартів в інвестиційній, природоохоронній, антикорупційній та ад'юдикаційній сферах.

У 2011 та 2017 роках два спеціальні доповідачі Ради з прав людини ООН – Олівер де Скуттер (O. De Schutter, 2011: 16–18) та Альфред де Заяс (A. De Zayas, 2017) оприлюднили свої звіти, в яких наполягали на:

- проведенні попередньої оцінки всіх торговельних угод на систему прав людини в державах-контрагентах;

- включенні в усі майбутні та перегляд чинних торговельних домовленостей (у т.ч. двосторонніх) для закріплення в них клаузули про права людини.

Такий підхід був названий R2A (responsibility to act). Якщо врахувати, що, щонайменше, права людини, передбачені в Міжнародному біллі прав людини, мають статус *erga omnes*, то кожна їхня держава-учасниця має законний інтерес у виконанні згаданого пакету міжнародних договорів всіма іншими державами-учасницями, а отже, може втрутитися у разі їх порушення (O. Mjöll Arnardóttir, 2017: 819–843).

Варто згадати, що правове регулювання міжнародної торгівлі тривалий час знаходилося дещо обабіч заохочення та захисту прав людини. Аргументами на користь такої позиції були насамперед основоположні принципи міжнародного права – суверенної рівності держав та невтручання у внутрішні справи. При цьому сфера прав людини належала до т.зв. *domaine réservé* (виключно державної компетенції). До того ж існували досить обґрунтовані побоювання щодо використання гуманітарних цілей як прикриття протекціонізму: обмеження доступу на ринок, стягнення додаткових зборів, завищення вимог щодо якості та зовнішніх характеристик товарів. Попри те, що, наприклад, Марракеська угода (Marrakesh Agreement, 1994), якою було засновано СОТ, передбачає серед основних цілей діяльності організації «сталий розвиток», така згадка міститься лише в преамбулі, юридична сила якої продовжує мати дискусійний характер.

Водночас станом на 2021 рік 156 з 160 держав-членів СОТ мають зобов'язання хоча б за одним міжнародним договором у сфері прав людини. Так, більшість (за винятком Брунею, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсії і Тонгі) підписали й ратифікували Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966) і Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966), що, за термінологією ОВС СОТ, дає змогу говорити про «достатній консенсус» держав-членів у питанні захисту передбачених пактами прав людини та необхідності виконувати відповідні зобов'язання. Додатковим аргументом на підтвердження цієї тези може бути також той факт, що серед чинних ЗТУ 257 містять норми, які стосуються прав людини, соціального виміру сталого розвитку та вразливих категорій населення (Monteiro, 2021: 2).

При цьому включення клаузули про права людини до тексту ЗТУ не є панацеєю і гарантією отримання позитивного ефекту на права людини. Це твердження справедливе також у контексті гендерних положень. Розглянемо два приклади.

Укладена 21 листопада 2008 року між Канадою та Колумбією Угода про вільну торгівлю (Canada-Colombia Free Trade Agreement, 2008) протягом перших двох років вступу в дію сприяла збільшенню експорту колумбійських квітів через скасування торговельного тарифу на 24%. При цьому зросли також валютні надходження до Колумбії, посилилася спроможність малих фермерських господарств, з'явилися нові підприємства. Однак неврахування того факту, що у квітковому виробництві $\frac{3}{5}$ працівників становлять жінки (переважно некваліфіковані та у вразливому становищі через збройний конфлікт), призвело до того, що зростання попиту на колумбійські квіти зумовило експлуатацію жінок. Їхня заробітна плата зменшилася, робота залишилася переважно сезонною. Кон'юнктура на квітковому ринку заохотила субпідряди, наділяючи роботодавців гнучкістю в наймі та звільненні, а також дозволяючи їм нехтувати вимогами охорони праці та соціального забезпечення, послаблюючи здатність працівниць вимагати дотримання своїх прав (Colombia Working Group (CWG), 2015: 5, 14).

Принагідно варто підкреслити, що преамбула ККОФТА містить згадку про відданість сторін заохоченню та захисту прав людини, як це передбачено Загальною декларацією прав людини, а стаття 816 серед принципів, на яких базується корпоративна відповідальність, перераховує права людини.

Іншим прикладом може бути імплементація державами-сторонами Угоди про вільну торгівлю в Північній Америці (НАФТА). Аналіз економічної ситуації в Мексиці протягом 1993–2011 років продемонстрував, що зниження тарифів позитивно вплинуло на офіційне працевлаштування у виробничому секторі як жінок, так і чоловіків. Однак такий ефект спостерігався лише серед великих компаній, а в малих фірмах показники офіційної зайнятості, навпаки, зменшилися. Переважання малих та середніх підприємств є особливо характерним для третинного сектора (World Bank Group, World Trade Organization, 2020). Тому не дивно, що у сфері послуг вплив лібералізації торгівлі на офіційну зайнятість жінок був негативним. Цікаво, що НАФТА є першою ЗТУ, яка передбачила досить розгалужену систему положень щодо захисту трудових прав та гарантій охорони праці (згадка в преамбулі, положеннях щодо захисту та заохочення інвестицій, надання послуг).

Що стосується ККОФТА, такий недолік можна пояснити спочатку відсутністю, а потім помилками у проведенні аналізу впливу ЗТУ на систему прав людини. У випадку НАФТА, на думку урядів держав-сторін, договору бракувало ефективного механізму нагляду за виконанням та відповідальності за порушення положень. Цю прогалину було ліквідовано після набрання чинності 1 липня 2020 року Угодою між США, Мексикою та Канадою (USMCA, 2020).

Включення клаузули про права людини до ЗТУ часто має приховану мету, яка також впливає на її неефективність. Зокрема, держави можуть отримувати додаткову економічну вигоду від вимоги дотримання стандартів у сфері захисту прав людини й довкілля через зниження конкурентоздатності контрагента. Більше того, гнучкість у питаннях трудових прав та охорони праці є вагомим чинником для заохочення іноземних інвестицій, без яких країни, що розвиваються, не можуть забезпечити подальше економічне зростання. Таким чином, клаузула про права людини та ЗТУ загалом перетворюються на інструмент зовнішньої політики, який лише збільшує розрив у розвитку та не сприяє реалізації гуманітарних цілей.

Висновки. Викладене вище свідчить про те, що увага виключно до окремих компонентів системи прав людини не є випадковою. Це своєрідний консенсус між світовою політикою, міжнародною торгівлею та правопорядком. Крім того, гендерні положення порівняно з клаузулою про права людини менше гальмують процеси ведення торговельних переговорів, а різні варіанти формулювання: від згадки в преамбулі до окремої угоди, – дають змогу підібрати оптимальне положення відповідно до рівня розвитку контрагента.

Натомість клаузула про права людини спроможна затягнути торговельні переговори на кілька років (у випадку Угоди між В'єтнамом та ЄС – на 3 роки) (Zerk, 2019: 24). Її ефективність напряму залежить від проведення *ex ante* та *ex post* аналізу впливу ЗТУ на систему прав людини, а також механізму притягнення до відповідальності в разі порушення (від дипломатичного протесту та консультацій до одностороннього призупинення окремих положень чи угоди загалом). Така клаузула часто перетворюється на політичний інструмент. Однак саме вона дає змогу повною мірою узгодити зобов'язання держав у сфері міжнародного права прав людини та міжнародного торговельного права. Лише клаузула про права людини охоплює всі покоління прав, включаючи недискримінацію, охорону праці та навколишнього середовища, забезпечуючи їхню систематичність та взаємодію. Саме клаузула про права людини покриває найбільше коло питань з переліку цілей сталого розвитку, і, відповідно, саме вона є основою та запорукою для сталої торгівлі.

Заохочення та захист прав людини не можуть бути предметом консенсусу. Надмірна гнучкість у такій сфері спонукає до неспроможності забезпечити реалізацію навіть половинчастих зобов'язань. Недискримінація та рівність – це не лише про жінок і чоловіків. Торговельні угоди мають більший потенціал. Саме їхні положення можуть бути рушієм у подоланні бідності, неосвіченості, проблем в екологічній та медичній сфері і навіть дієвим механізмом припинення та попередження міжнародних злочинів під час збройних конфліктів (Brown, 2005).

Список використаних джерел:

1. Monteiro J.-A. (2021). The evolution of gender-related provisions in regional trade agreements. *ERSD, World Trade Organization*. P. 2. Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd202108_e.pdf [Last accessed 16.12.2021].
2. Joint Declaration on Trade and Women's Economic Empowerment on the Occasion of the WTO Ministerial Conference in Buenos Aires in December 2017. *WTO*. Retrieved from https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc11_e/genderdeclarationmc11_e.pdf [Last accessed 15.12.2021].
3. Delivering on the Buenos Aires Declaration on Trade and Women's Economic Empowerment. *International Trade Centre*. 2020. P. 4. Retrieved from https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/ITC_TIG_Report_20201209_02_web_pages.pdf [Last accessed 15.12.2021].
4. Global Trade and Gender Arrangement. Joint Communiqué. Trade Ministerial Meeting of the Inclusive Trade Action Group. August 4, 2020. Retrieved from http://www.sice.oas.org/TPD/GTGA/GTGA_Signed_Jt_Comm_e.pdf [Last accessed 16.12.2021].
5. Women and Trade. The Role of Trade in Promoting Gender Equality. *World Bank Group. World Trade Organization*. 2020. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/trade/publication/women-and-trade-the-role-of-trade-in-promoting-womens-equality> [Last accessed 15.12.2021].
6. SheTrades. Success Stories from Namibia. *International Trade Centre*. 2017. Retrieved from https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Redesign/home/_0_Access_success_stories_Namibia_shetrades.pdf [Last accessed 14.12.2021].
7. Trade and gender. How can trade contribute to women's economic empowerment? *OECD*. Retrieved from <https://www.oecd.org/trade/topics/trade-and-gender/> [Last accessed 14.12.2021].
8. Rueda-Cantuche J.M., Kultina-Dimitrova Z. & Sousa N. (2019). Female participation in EU exporting activities: jobs and wages. *European Commission's Chief Economist Note*, issue 3, September. Brussels. Retrieved from https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/september/tradoc_158372.pdf [Last accessed 14.12.2021].
9. Wodon Q., De La Briere B. (2018). Unrealized Potential: The High Cost of Gender Inequality in Earnings. *The World Bank*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/gender/publication/unrealized-potential-the-high-cost-of-gender-inequality-in-earnings> [Last accessed 27.12.2021].
10. De Schutter O. (2011). The World Trade Organization and the Post-Global Food Crisis Agenda. *United Nations Special Rapporteur on the right to food. Activity Report*. P. 16–18. Retrieved from https://www.wto.org/english/news_e/news11_e/deschutter_2011_e.pdf [Last accessed 26.12.2021].

11. De Zayas A. (2017). Statement on the promotion of a democratic and equitable international order on the upcoming signing the Trans-Pacific Partnership. *Human Rights Council*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=17005&LangID=E> [Last accessed 27.12.2021].
12. Mjöll Arnardóttir O. (2017), Erga Omnes Effect and the Role of the Margin of Appreciation in Giving Domestic Effect to the Judgments of the European Court of Human Rights. *European Journal of International Law* (Volume 28, Issue 3). P. 819–843. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/ejil/chx045> [Last accessed 27.12.2021].
13. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization. Preamble. 1994. Retrieved from https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm [Last accessed 27.12.2021].
14. International Covenant on Civil and Political Rights. 1966. Status as at 27.12.2021. Retrieved from https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en#5 [Last accessed 27.12.2021].
15. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 1966. Status as at 27.12.2021. Retrieved from https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&clang=_en [Last accessed 27.12.2021].
16. Canada-Colombia Free Trade Agreement. 2008. Retrieved from <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/colombia-colombie/fta-ale/background-contexte.aspx?lang=eng> [Last accessed 25.12.2021].
17. Colombia in the shadow of human rights abuses. *Colombia Working Group (CWG)*. 2015. P. 5, 14. Retrieved from http://pasc.ca/files/articles/long_report_final.pdf [Last accessed 25.12.2021].
18. United States-Mexico-Canada Agreement. 2020. Retrieved from <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement> [Last accessed 27.12.2021].
19. Zerk J. (2019), Human Rights Impact Assessment of Trade Agreements. Chatham House. P. 24. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-02-18HumanRightsTradeAgreements.pdf> [Last accessed 26.12.2021].
20. Brown O. (2005). EU Trade Policy and Conflict. International Institute for Sustainable Development. Retrieved from https://www.iisd.org/system/files/publications/security_eu_trade_policy.pdf [Last accessed 27.12.2021].

References:

1. Monteiro J.-A. (2021). The evolution of gender-related provisions in regional trade agreements. *ERSD, World Trade Organization*. P. 2. Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd202108_e.pdf [Last accessed 16.12.2021].
2. Joint Declaration on Trade and Women's Economic Empowerment on the Occasion of the WTO Ministerial Conference in Buenos Aires in December 2017. *WTO*. Retrieved from https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc11_e/gender-declarationmc11_e.pdf [Last accessed 15.12.2021].
3. Delivering on the Buenos Aires Declaration on Trade and Women's Economic Empowerment. *International Trade Centre*. 2020. P. 4. Retrieved from https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/ITC_TIG_Report_20201209_02_web_pages.pdf [Last accessed 15.12.2021].
4. Global Trade and Gender Arrangement. Joint Communiqué. Trade Ministerial Meeting of the Inclusive Trade Action Group. August 4, 2020. Retrieved from http://www.sice.oas.org/TPD/GTGA/GTGA_Signed_Jt_Comm_e.pdf [Last accessed 16.12.2021].
5. Women and Trade. The Role of Trade in Promoting Gender Equality. *World Bank Group. World Trade Organization*. 2020. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/trade/publication/women-and-trade-the-role-of-trade-in-promoting-womens-equality> [Last accessed 15.12.2021].
6. She Trades. Success Stories from Namibia. *International Trade Centre*. 2017. Retrieved from https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Redesign/home/_0_Access_success_stories_Namibia_shetrades.pdf [Last accessed 14.12.2021].
7. Trade and gender. How can trade contribute to women's economic empowerment? *OECD*. Retrieved from <https://www.oecd.org/trade/topics/trade-and-gender/> [Last accessed 14.12.2021].
8. Rueda-Cantuche J.M., Kultina-Dimitrova Z. & Sousa N. (2019). Female participation in EU exporting activities: jobs and wages. *European Commission's Chief Economist Note*, issue 3, September. Brussels. Retrieved from https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/september/tradoc_158372.pdf [Last accessed 14.12.2021].
9. Wodon Q., De La Briere B. (2018). Unrealized Potential: The High Cost of Gender Inequality in Earnings. *The World Bank*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/gender/publication/unrealized-potential-the-high-cost-of-gender-inequality-in-earnings> [Last accessed 27.12.2021].
10. De Schutter O. (2011). The World Trade Organization and the Post-Global Food Crisis Agenda. *United Nations Special Rapporteur on the right to food. Activity Report*. P. 16–18. Retrieved from https://www.wto.org/english/news_e/news11_e/deschutter_2011_e.pdf [Last accessed 26.12.2021].
11. De Zayas A. (2017). Statement on the promotion of a democratic and equitable international order on the upcoming signing the Trans-Pacific Partnership. *Human Rights Council*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=17005&LangID=E> [Last accessed 27.12.2021].
12. Mjöll Arnardóttir O. (2017), Erga Omnes Effect and the Role of the Margin of Appreciation in Giving Domestic Effect to the Judgments of the European Court of Human Rights. *European Journal of International Law* (Volume 28, Issue 3). P. 819–843. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/ejil/chx045> [Last accessed 27.12.2021].
13. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization. Preamble. 1994. Retrieved from https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm [Last accessed 27.12.2021].
14. International Covenant on Civil and Political Rights. 1966. Status as at 27.12.2021. Retrieved from https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en#5 [Last accessed 27.12.2021].

15. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 1966. Status as at 27.12.2021. Retrieved from https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&clang=_en [Last accessed 27.12.2021].
16. Canada-Colombia Free Trade Agreement. 2008. Retrieved from <https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/colombia-colombie/fta-ale/background-contexte.aspx?lang=eng> [Last accessed 25.12.2021].
17. Colombia in the shadow of human rights abuses. *Colombia Working Group (CWG)*. 2015. P. 5, 14. Retrieved from http://pasc.ca/files/articles/long_report_final.pdf [Last accessed 25.12.2021].
18. United States-Mexico-Canada Agreement. 2020. Retrieved from <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement> [Last accessed 27.12.2021].
19. Zerk J. (2019), Human Rights Impact Assessment of Trade Agreements. Chatham House. P. 24. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2019-02-18HumanRightsTradeAgreements.pdf> [Last accessed 26.12.2021].
20. Brown O. (2005). EU Trade Policy and Conflict. International Institute for Sustainable Development. Retrieved from https://www.iisd.org/system/files/publications/security_eu_trade_policy.pdf [Last accessed 27.12.2021].